

In deze rubriek gaat het om verhalen over en/of reflecties op de ervaring met methodische, praktische, politieke, morele en wie weet esthetische problemen waar onderzoekers in de praktijk mee te maken krijgen. Redacteur voor deze rubriek is Griet Verschelden: griet.verschelden@ugent.be.

Follow-up studie van cocaïnegebruikers na zes jaar: het relaas van een moeizame zoektocht

Sarah Slock en Tom Decorte

In dit artikel behandelen we een belangrijk dilemma waarmee onderzoekers worden geconfronteerd tijdens het uitvoeren van een follow-up onderzoek. De wetenschappelijke betrouwbaarheid bij longitudinaal onderzoek hangt in grote mate af van een laag uitvalpercentage. Maar hoe vind je respondenten na zes jaar terug? Vanuit de eigen praktijkervaring wordt de moeizame zoektocht beschreven.

Situering en opzet van het onderzoek

In 1999 werd door Tom Decorte een criminologisch-antropologisch onderzoek naar informele controlemechanismen bij cocaïnegebruikers in Antwerpen (België) afgerond (Decorte, 2003; Decorte, 2000). Zoals bleek uit dit onderzoek, scheen het merendeel van de respondenten de controle over hun cocaïnegebruik niet zo snel te verliezen maar slaagden zij er daarentegen in hun gebruik met behulp van informele controlemechanismen in hun leven te integreren.

De resultaten van dit onderzoek deden ons de volgende hypothese naar voor schuiven: druggebruik is een dynamische realiteit en dient bestudeerd te worden binnen een tijdsframe. Niet alleen kunnen maatschappelijke ontwikkelingen invloed hebben op iemands druggebruik (macroniveau) ook veranderingen op microniveau (voorbeeld een nieuwe partner) bepalen het fluctuerend karakter van dit gebruik. Omwille van een aantal specifieke voordelen van follow-up onderzoek werd snel duidelijk dat een vervolgonderzoek de beste kansen bood om het dynamisch karakter van druggebruik te bestuderen.

In 2001 werd gestart met een follow-up onderzoek dat de intentie had de oorspronkelijke respondenten opnieuw te bevragen over hun cocaïnegebruik. Het veldwerk werd ondertussen afgerond, de resultaten van de data-analyse en interpretatie zullen in 2004 worden bekend gemaakt.

De doelstelling van het oorspronkelijk onderzoek was het bevragen van een *hidden population*. Daarom werd gebruikgemaakt van participerende observatie (PO) in het Antwerpse nachtleven. Met behulp van de sneeuwbaltechniek werd uiteindelijk een groep van 111 ervaren gebruikers geworven en bevraagd (Decorte, 2000). Na een periode van gemiddeld zes jaar moesten de 111 respondenten opnieuw worden opgespoord. De methodologie die hier-

voor aanvankelijk werd uitgestippeld, omvatte enerzijds de reconstructie van de oorspronkelijke sneeuwbalsettingen via sleutelfiguren, en anderzijds opnieuw PO in het Antwerpse nachtleven.

Vooraf bekende valkuilen van follow-up onderzoek

Het uitvalpercentage is een van de belangrijkste valkuilen waarmee men tijdens het uitvoeren van een follow-up onderzoek wordt geconfronteerd. Andere nadelen zijn de hoge kosten (tijd en engagement), het geheugeneffect en de panelconditionering (vgl. Swanborn, 1982 en Menard, 1991). Met uitvalpercentage wordt de proportie respondenten bedoeld waarvan bij elke volgende meting geen nieuwe scores op de onderzochte variabelen worden verkregen. Omdat de kans bestaat op systematische verschillen tussen de uitvallers en de niet-uitvallers, moet dit uitvalpercentage zo klein mogelijk zijn.

De praktijk: confrontatie met de consequenties van het gestelde doel

Het opsporen van de oorspronkelijke III cocaïnegebruikers werd een boeiende zoektocht. Na een jaar veldwerk werden 77 respondenten opnieuw geïnterviewd (69,5%). Hieronder beschrijven wij deze zoektocht en de verschillende opsporingsstrategieën die hierbij werden gebruikt.

Fase I: het uitvoeren van de vooropgestelde rekruteringsstrategieën

De intensieve PO tijdens het oorspronkelijke onderzoek resulteerde in blijvende contacten tussen de onderzoeker en een aantal respondenten. We gingen dus van start met het benaderen van deze sleutelfiguren die tevens ook vaak de *gatekeepers* van een aantal sneeuwbalsteekproeven waren. Een eerste moeilijkheid liet echter niet lang op zich wachten. Het feit dat de onderzoeker uit de oorspronkelijke studie niet de onderzoeker van het huidige onderzoek was, bemoeilijkte de toegang. Bij de aanvang werd dan ook de volgende strategie toegepast: gatekeepers werden in eerste instantie benaderd door de promotor van het onderzoek, en tevens onderzoeker uit de oorspronkelijk studie. De opzet van het vervolgonderzoek werd uitgelegd. Wanneer zij opnieuw bereid waren mee te werken, werd hun verteld dat de nieuwe onderzoeker spoedig contact met hen zou opnemen. Op die manier werd het ijs gebroken en werd een nieuw basisvertrouwen geïnstalleerd.

Omdat ten tijde van het oorspronkelijke onderzoek de structuur van de kettingen heel secuur werd bijgehouden, waren we in staat de plaats van de sleutelfiguren binnen de betreffende sneeuwbalsteekproef te bepalen en konden we het netwerk rondom deze figuren in kaart brengen. Na het interview werd dit netwerk dan ook aan de respondent voorgelegd en werd gevraagd of hij/zij bereid was ons te helpen bij de reconstructie van de steekproef. Respondenten die in deze reconstructie als contactpersoon optraden, kregen duidelijke instructies met betrekking tot de benadering van nieuwe respondenten. Alleen bij rechtstreeks contact met de nieuwe respondent mocht de opzet van het follow-up onderzoek worden uitgelegd. Na deze uitleg werd dan gevraagd of hij/zij opnieuw wilde meewerken. Wanneer positief werd geantwoord, werd hun gevraagd of de tussenpersoon hun gegevens mochten doorgeven aan de onderzoeker. Wensten zij dit niet, dan kregen zij het telefoonnummer van de onderzoeker en werd hun gevraagd zelf contact op te nemen.

Tegelijkertijd werd geprobeerd nieuwe ingangen te construeren. Tijdens het veldwerk in 1997 werden in de vorm van veldnota's verschillende gegevens van de respondenten bijgehouden. Het betrof voornamelijk de naam van de respondent, de plaats van het interview en telefoonnummers. Het natrekken van deze gegevens werd opnieuw zoveel mogelijk door de oorspronkelijke onderzoeker gedaan; de gegevens werden bewaard in een bankkluis.

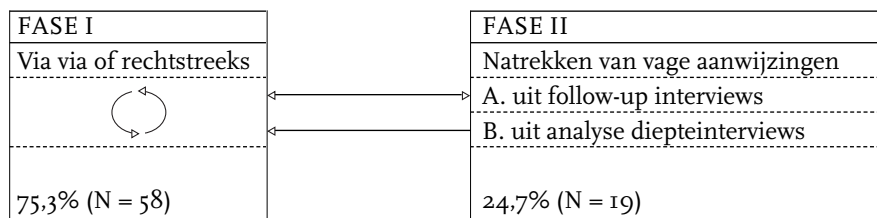
Ten slotte bezochten we, tijdens de reconstructie van de netwerken, verschillende keren twee specifieke locaties in Antwerpen: het nachtleven in een dancing en het drugmilieu rond het Conincksplein. Beide contacten hadden tot doel oorspronkelijke respondenten uit twee specifieke kettingen terug te vinden. Hoewel in de onderzoeksaanvraag melding werd gemaakt van PO als opsporingsstrategie, kunnen deze contacten niet als dusdanig beschouwd worden. Zo werd snel duidelijk dat de respondenten niet meer, of slechts zeer sporadisch het Antwerpse nachtleven frequenteerden. Toch bleek een regelmatige aanwezigheid in het drugmilieu noodzakelijk om de meer problematische cocaïnegebruikers terug te vinden. Een onregelmatige dagindeling en het ontbreken van een vaste woonplaats van sommige druggebruikers dwongen ons hiertoe.

Fase II: alternatieve en creatieve strategieën

Al gauw werd duidelijk dat de vooropgestelde strategieën niet zomaar de gewenste resultaten opleverden. Toen we 54 (48,6%) van de oorspronkelijke respondenten opnieuw hadden geïnterviewd, liep onze zoektocht vast. Verschillende respondenten bewogen zich al jaren niet meer in het nachtleven en ook de oorspronkelijke sneeuwbal kettingen bleken (gedeeltelijk) uit elkaar gevallen. We moesten alternatieve en creatieve strategieën bedenken.

In eerste instantie waren we genoodzaakt vage aanwijzingen over respondenten na te trekken. Deze aanwijzingen kregen we van respondenten tijdens of na het interview. Vaak hadden respondenten geen expliciete contacten meer met personen uit hun oorspronkelijke netwerk, maar slechts nog vage veronderstellingen over hun woonplaats, werk of andere aspecten uit hun leven. Zo werd ons bijvoorbeeld door verschillende bronnen bevestigd dat een respondent als raamprostitutuee werkte. Omdat de huidige onderzoeker deze respondent niet zou herkennen, werd samen met de promotor op zoek gegaan in de prostitutiebuurt. Een ander voorbeeld: enkele malen werd ons verteld dat respondenten hulp zochten in de drugshulpverlening. In deze gevallen werd contact opgenomen met desbetreffende instanties. De opzet van het onderzoek werd uitgelegd en er werd hun gevraagd een standaardbrief te bezorgen aan de respondent(en). Zij moesten ons hierbij niet meedelen of betreffende respondent(en) ook effectief hulp bij hen zocht(en). De brief bevatte uitleg over het huidige onderzoek en een gefrankeerd formulier waarop zij konden invullen of ze al dan niet aan het nieuwe onderzoek wilden deelnemen. Bij een positief antwoord werden hun contactgegevens gevraagd zodat een afspraak voor een interview kon worden gemaakt. Zo hoefden de instellingen geen persoonlijke gegevens door te geven waardoor de privacy werd gerespecteerd. De respondent was volledig vrij om ons zijn/haar coördinaten mee te delen.

In tweede instantie werden de originele diepte-interviews uit 1997 opnieuw geanalyseerd. Ook tijdens het lezen van deze interviews kwamen vage aanwijzingen naar boven. Aanwijzingen zoals werkgevers van de respondenten ten tijde van het oorspronkelijke onderzoek, woonplaats van de ouders, hobby's,... werden zo goed als mogelijk nagetrokken. Hierbij werd er steeds voor gewaakt dat het onderwerp van de studie niet kenbaar werd gemaakt.



Figuur 1 Resultaten rekruteringsstrategieën fase I en fase II

Conclusie

De hoge kosten van follow-up onderzoek met betrekking tot tijd en engagement, mochten wij in ons onderzoek aan den lijve ondervinden. Uiteindelijk, na meer dan een jaar veldwerk, zijn we erin geslaagd 77 van de 111 respondenten opnieuw te bevragen (69,5%). 2 personen waren in de voorbije zes jaar overleden, 9 mensen weigerden opnieuw deel te nemen aan het onderzoek. 14 personen bleven onvindbaar, omdat we over te weinig informatie beschikten. Ten slotte bleven 9 respondenten onbereikbaar. Zij hebben niet gereageerd op brieven die we hen hebben gestuurd. Zonder bijsturing en het zoeken naar alternatieve strategieën zouden we slechts 49% van de oorspronkelijke steekproef teruggevonden hebben en we menen dus te mogen stellen dat de extra inspanningen hun vruchten hebben afgeworpen.

Wat het grote theoretische voordeel van follow-up onderzoek is (namelijk de opvolging van de oorspronkelijke respondenten na een bepaalde periode), komt in de praktijk als een boemerang naar de onderzoekers terug. Het maakt het veldwerk gedurende het follow-up onderzoek tot een bijzonder arbeids- en tijdsintensieve opdracht. Wisselende onderzoekers en veranderingen die in het leven van de respondent zijn opgetreden, bemoeilijken de zoektocht in grote mate.

Consequent informatie verzamelen tijdens het oorspronkelijke onderzoek met oog op follow-up onderzoek zal de zoektocht in sterke mate vergemakkelijken. Toch zal dit niet alle moeilijkheden oplossen. De uitdaging voor de onderzoeker zal er blijven om via alternatieve strategieën en via vastberadenheid en doorzettingsvermogen het onderzoek tot een goed einde te brengen.

Literatuur

- Decorte, T. (2000) *The taming of cocaine, cocaine use in European and American cities*. Brussels: VUB University Press.
- Decorte, T. (2003) *Cocaine onder controle. Participerende observatie bij cocaine –en crackge-*

- bruikers Antwerpen. *Tijdschrift voor kwalitatief onderzoek in Nederland*, 8(3) 12-17.
- Erickson, P., E. Adlaf, R. Smart & G. Murray. (1994) *The steel drug, cocaine and crack in perspective*. New York: Lexington Books.
- Menard, S. (1991) *Longitudinal research*. Newbury Park: Sage Publications.
- Swanborn, P.G. (1982) *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, Inleiding in ontwerpstrategieën*. (2^e druk) Meppel: Boompers.
- Waldorf, D., C. Reinerman & S. Murphy. (1991) *Cocaine changes, the experience of using and quitting*. Philadelphia: Temple University Press.